

Rozpočtové následky daňových únikov na dani z pridanej hodnoty

Anotácia: Nedodržiavanie daňových predpisov v konečnom dôsledku spôsobuje reálny úbytok príjmov do štátneho rozpočtu. Najvýraznejší vplyv v tomto ohľade spôsobuje daňová trestná činnosť týkajúca sa dane z pridanej hodnoty, ktorá má z hľadiska daňových príjmov štátneho rozpočtu rozhodujúce postavenie. Cieľom príspevku je objasniť rozpočtový význam daní s dôrazom na stav v podmienkach Slovenskej republiky a analyzovať rozpočtové, resp. ekonomické následky daňových únikov, ktoré majú charakter materiálneho prameňa práva pri prijímaní nástrojov v boji proti tomuto javu.

Kľúčové slova: daň z pridanej hodnoty, štátny rozpočet, daňová medzera.

Úvod

Na zabezpečenie toho, aby štát mohol existovať a plniť svoje základné funkcie, je nevyhnutné, aby sústredil, vyzbieral a efektívne spravoval finančné prostriedky. Z tohto dôvodu musia všetci obyvatelia prispievať a podieľať sa na verejných príjmoch štátu, ktoré sa využívajú na financovanie verejných výdavkov, čím sa zabezpečujú činnosti verejného sektora. Spomedzi všetkých finančno-právnych inštitútov (dane, clo, poplatky, pokuty atď.), prostredníctvom ktorých dochádza k zabezpečeniu príjmovej stránky štátneho rozpočtu, majú najvýznamnejšie a najdôležitejšie postavenie práve dane. Daň je kľúčovým právnym inštitútom daňového práva, a to aj preto, že predstavuje základný prvok právne regulovaných verejných príjmov. Ani jeden štát nemôže fungovať bez vyberania daní.¹

Dane predstavujú fenomén, ktorý nás sprevádza počas celého života a zasahuje do osobno-majetkovej sféry každého jednotlivca. História daní siaha až do obdobia starovekého Grécka a Ríma, kde slúžili predovšetkým ako prostriedok na financovanie vojenských expedícií panovníkov. Dane teda nie sú novinkou súčasnosti, ale sprevádzajú ľudstvo už tisíce rokov, hoci ich forma sa v priebehu histórie menila.² Je preto prirodzené, že daňové úniky, resp. praktiky, prostredníctvom ktorých sa jednotlivci snažia vyhnúť svojim daňovým povinnostiam, sú rovnako staré ako samotné dane a prvé písomné zmienky o snahe vyhnúť sa plateniu daní sú známe z čias antického Grécka a Ríma. Neexistuje snáď žiadny ekonomický subjekt, ktorý by sa nesnažil minimalizovať svoje daňové zaťaženie a môžeme konštatovať, že platenie daní patrí medzi najmenej obľúbené povinnosti daňových subjektov. Aj keď daňové úniky sú vo väčšine prípadov spoločnosťou odsudzované, každý ekonomický subjekt sa usiluje maximalizovať svoj zisk pri minimalizovaní nákladov.³ Takéto jednanie môže mať v praxi rôzne formy, mnohé z nich sa nachádzajú na hranici toho, čo právne predpisy umožňujú alebo sú s nimi dokonca v rozpore, a tým dochádza k napĺňaniu znakov skutkových podstat daňových trestných činov. Iné praktiky sú formálne v súlade so zákonom a jednotlivci legálne využívajú právnu úpravu, no toto konanie odporuje jeho účelu alebo duchu, čo teória označuje ako zneužívanie práva. Príkladom takýchto obchádzaní a porušovaní zákona môže byť nepriznanie zdaniteľných príjmov alebo ich presun na subjekty, ktoré nepodliehajú zdaneniu, fingované výdavky a obchody, uplatňovanie nedaňových výdavkov ako výdavkov daňových, neoprávnené uplatňovanie nároku na nadmerný odpočet a celý rad možností existuje aj v súvislosti s elektronickou registračnou pokladnicou. Zároveň je potrebné dodať, že základným právom každého jednotlivca je zaplatiť daň pri dodržaní príslušných hmotnoprávnych a procesných predpisov iba v zákonom stanovenom rozsahu.

¹SIDAK, M. a M. DURAČINSKÁ. *Finančné právo I.* vydanie, s.183.

²BABČÁK, V. *Daňové právo na Slovensku*, s. 29.

³POPOVIČ, A. a kol. *Iniciatívy EÚ pri predchádzaní daňovým únikom a daňovým podvodom a ich implementácia do vnútroštátneho právneho poriadku*, s. 154.

Vyhýbanie sa daňovým povinnosťami je jav, ktorý je veľmi citlivo vnímaný aj laickou verejnosťou. Dodržiavanie alebo nedodržiavanie daňových povinností totiž ovplyvňuje daňovú morálku spoločnosti a daňovú kultúru v danej krajine.⁴

Ako sme už uviedli, dane sú v súčasnom období najdôležitejším verejným príjmom, ktorý má pre štát najväčší rozpočtový význam. Práve preto je potrebné zamyslieť sa nad skutočnosťou, že daňové príjmy štátu nie sú ani zďaleka také vysoké, ako by reálne mali byť. Dôvod znižovania predpokladaných, resp. aktuálnemu právnemu stavu zodpovedajúcich daňových príjmov, spočíva v skutočnosti, že často dochádza k neplneniu skutočnej daňovej povinnosti zo strany daňových subjektov v dôsledku porušovania či obchádzania daňovo-právnych noriem. Strata značných finančných prostriedkov, ktoré tvoria príjmovú časť verejných rozpočtov, má za následok stále narastajúci deficit štátneho rozpočtu a aj z tohto dôvodu je nevyhnutné zaoberať sa problémom, ako riešiť nedostatok príjmov v porovnaní s neustále rastúcimi výdavkami štátneho rozpočtu.

Je možné pozorovať rôzne iniciatívy na národnej aj medzinárodnej úrovni s cieľom predchádzať týmto únikom alebo obmedziť ich rozsah. Je to prirodzená reakcia, pretože dane a ďalšie verejné príjmy (ako poplatky, clo alebo iné finančné dávky) sú prostriedkami na vykonávanie úloh a funkcií verejnoprávnych subjektov, ktoré nie je možné zabezpečiť inými spôsobmi. Preto môžeme očakávať, že tieto tendencie budú pokračovať aj v budúcnosti a ďalej sa posilnia.

1. Rozpočtový význam daní vo vzťahu k príjmovej stránke verejných rozpočtov

Štátny rozpočet je zásadnou zložkou rozpočtu verejnej správy, ktorá zabezpečuje plnenie základných funkcií a úloh štátu v príslušnom rozpočtovom roku. Prvopočiatky rozpočtového hospodárenia sú známe už z čias starovekých štátnych útvarov. Vo svojej modernej podobe ako ročný plán na prerozdelenie verejných prostriedkov sa však rozpočet objavuje až s vytvorením centralizovaných feudálnych štátov v 18. storočí, pričom v tej dobe nedochádzalo k takému dôslednému oddeleniu majetku štátu od majetku panovníka. Prvé znaky právnej úpravy rozpočtového hospodárenia na našom území sa objavili v Rakúsko-Uhorskej ústave z roku 1867. Samotný význam a poňatie „rozpočtu“ sa v priebehu historického vývoja menili.⁵

Z obsahového hľadiska sa štátny rozpočet skladá z rozpočtových príjmov, výdavkov, finančných operácií so štátnymi aktívami a ďalších operácií, ktoré ovplyvňujú stav štátnych finančných aktív a pasív. Je dôležité zdôrazniť, že štátny rozpočet už nie je koncipovaný ako úplný, čo znamená, že neobsahuje všetky príjmy a výdavky štátu, ale iba tie najvýznamnejšie. Okrem toho existujú aj ďalšie centrá financovania štátnych (vo všeobecnom zmysle verejných) potrieb.⁶

Podľa § 6 ods. 5 zákona č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov štátny rozpočet tvoria najmä príjmy štátneho rozpočtu v členení podľa jednotlivých kapitol, výdavky štátneho rozpočtu na vykonávanie aktivít nevyhnutných na plnenie zámerov a cieľov programov vlády v členení podľa kapitol, prebytok štátneho rozpočtu alebo schodok štátneho rozpočtu, za predpokladu, že príjmy a výdavky nie sú vyrovnané.⁷

⁴GOMUŁOWICZ, A. a J. MAŁECKI. *Podatki i prawo podatkowe*, s. 273.

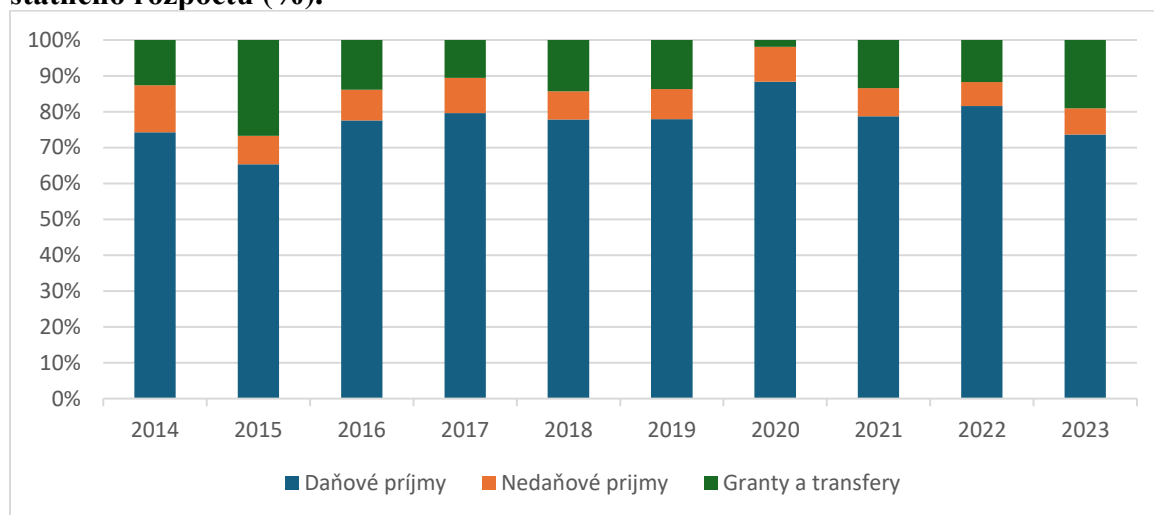
⁵SIDAK, M., M. DURĄČINSKÁ a kol. *Finančné právo I. vydanie*, s.116.

⁶SIDAK, M., M. DURĄČINSKÁ a kol. *Finančné právo I. vydanie*, s.126.

⁷Zákon č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Na príjmy štátneho rozpočtu je možné nazerať z viacerých hľadísk, resp. viacerých typov klasifikácie, ktoré sa na území Slovenskej republiky využívajú. V ďalšej časti príspevku sa budeme venovať analýze vývoja príjmov štátneho rozpočtu s ohľadom na ekonomickú klasifikáciu, ktorá umožňuje pozorovať vývoj daňových a nedaňových príjmov, ktoré majú ako ukazovatele veľký význam pre získanie lepšieho obrazu o fungovaní štátu, jeho rozpočtovej politike a dopade tejto politiky na občanov z hľadiska daňového a iného zaťaženia.⁸

Graf. č.1: Podiel jednotlivých zložiek rozpočtových príjmov na celkových príjmoch štátneho rozpočtu (%).

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Ministerstva financií Slovenskej republiky

Ako vyplýva aj z grafu č. 1, najdôležitejším príjmom štátneho rozpočtu sú dane, resp. daňové príjmy. Výnimku predstavujú miestne dane a tzv. podielová daň, ktoré predstavujú významný príjem pre rozpočet obce a VÚC. Dane plnia niekoľko funkcií, ktoré sú odvodené od existencie verejného sektora zabezpečujúceho funkcie, ktoré nie je možné zabezpečiť prostredníctvom trhového mechanizmu. Existujú rôzne kategorizácie a výpočty funkcií daní od rôznych autorov. Za najstaršiu a najdôležitejšiu funkciu sa považuje *fiškálna funkcia*, ktorej úlohou je akumulovať finančné prostriedky vo verejnom rozpočte následne využívané na pokrytie verejných výdavkov.⁹ Prioritizácia daňových príjmov je výsledkom trhovej ekonomiky, zatiaľ čo v predchádzajúcom období, keď prevládala centrálna plánovaná ekonomika, zohrávali rozhodujúcu úlohu rôzne druhy odvodov.¹⁰

Rozpočtový (ekonomický) význam daní, resp. daňových príjmov, je uvedený aj v tabuľke č. 1 s percentuálnym vyjadrením ich pomeru k nedaňovým príjmom v príslušnom rozpočtovom roku.

Tabuľka č. 1: Rozpočtové príjmy (obdobie 2013–2023).

Rozpočtový rok	Celkové príjmy €	Daňové príjmy €	Podiel daňových príjmov %
2013	13 600 182 mil.	9 056 800 mil..	67
2014	12 496 866 mil..	9 293 066 mil..	74
2015	16 233 795 mil..	10 612 712 mil..	65
2016	14 275 917 mil..	11 068 156 mil..	78
2017	14 014 129 mil..	11 152 310 mil..	80

⁸SIDAK, M., M. DURČINSKÁ a kol. *Finančné právo I.* vydanie, s.116.

⁹BABČÁK, V. a kol. *Finančné právo na Slovensku*, s. 166.

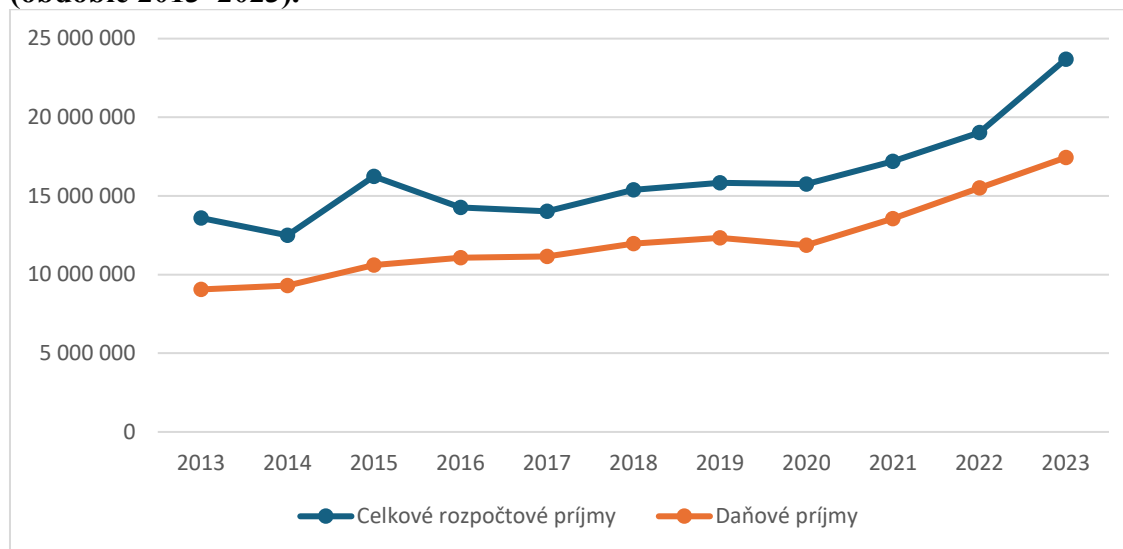
¹⁰BABČÁK, V. a kol. *Daňové úniky, ich vznik a eliminácia*, s. 171.

2018	15 381 013 mil..	11 965 782 mil..	78
2019	15 825 535 mil..	12 336 444 mil..	78
2020	15 750 634 mil..	11 865 422 mil..	75
2021	17 197 298 mil..	13 546 039 mil..	79
2022	19 029 702 mil..	15 517 036 mil..	82
2023	23 688 646 mil..	17 440 976 mil..	74

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Ministerstva financií Slovenskej republiky.

V tabuľke č. 1 je znázornený stav rozpočtových príjmov za posledných 11 rokov, teda od roku 2013 do roku 2023. Priemerné percentuálne vyjadrenie daňových príjmov k celkovým rozpočtovým príjmom za sledované obdobie sa pohybuje na úrovni cca 75 %. Na základe vyššie uvedených štatistických údajov je možné konštatovať, že približne 2/3 celkových rozpočtových príjmov tvoria príjmy z jednotlivých daní. Tendencia vývoja celkových rozpočtových príjmov s akcentom na daňové príjmy je znázornená na grafe č. 2.

Graf č. 2: Tendencia vývoja celkových rozpočtových príjmov a daňových príjmov (obdobie 2013–2023).

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Ministerstva financií Slovenskej republiky.

Na základe vyššie uvedených grafov môžeme konštatovať, že dane zohrávajú kľúčovú úlohu v Slovenskej republike a predstavujú najvýznamnejší zdroj príjmov na financovanie štátnych funkcií a úloh v rámci rozpočtového roka. Inými slovami, sú základom príjmovej časti verejných rozpočtov. V nasledujúcej časti sa zameriame na to, ako praktiky vyhýbania sa daňovým povinnostiam vplývajú na štátne rozpočty, pričom zdôrazníme ekonomický rozmer tejto problematiky.

2. Rozpočtové, resp. ekonomické následky daňových únikov

Praktiky vedúce k daňovým únikom predstavujú závažný problém (pokiaľ ide o nelegálnu činnosť) a ich rozpočtové (ekonomické) dôsledky tvoria materiálny základ práva. Tento základ motivuje národné parlamenty aj medzinárodné inštitúcie k prijímaniu opatrení na boj proti tomuto spoločensky neprijateľnému javu. Aj keď presná kvantifikácia daňových únikov a daňovej trestnej činnosti nie je možná: „vyspelé štáty Európskej únie odhadujú ročné daňové úniky v rozmedzí 10–30 % celkovo naakumulovaných daní.“¹¹Samotné

¹¹STIERANKA, J., M. SABAYOVÁ a J. ŠIMONOVÁ. *Daňové úniky a daňová kriminalita v SR*, s. 93.

inštitúcie Európskej únie odhadujú, že daňové úniky v rámci EÚ dosahujú výšku 1 bilióna €. ¹² Celková kvantifikácia reálnych daňových únikov nie je možná vzhľadom na vysokú latentnosť tohto konania. Z tohto dôvodu môžeme daňové úniky v rámci ich trestnoprávneho odhaľovania klasifikovať ako známe daňové úniky a latentné daňové úniky. Rozsah latentných daňových únikov je možné len viac alebo menej presne odhadovať. V ekonomickej praxi sa na kvantifikáciu daňových únikov používajú dva základné prístupy. Prvý, tzv. priamy prístup, sa vykonáva prostredníctvom daňových kontrol, ktoré presne určia výšku daňových únikov u kontrolovaných subjektov, a tým vzniká kategória známych daňových únikov. Druhý prístup na kvantifikáciu daňových únikov je tzv. nepriamy a využíva iné ukazovatele, ktoré nepriamo dokazujú daňový únik. Medzi takéto ukazovatele patria napríklad spotreba energií a materiálov v skúmaných firmách, vývoj ich obratu, vzájomná porovnávací analýza príjmov z rôznych zdrojov alebo ich porovnanie s údajmi z nezávislých štatistických zdrojov. Takto získané informácie však slúžia len ako odhady a nie sú dostatočne spoľahlivé na priame dokázanie daňových únikov. ¹³

Praktickým spôsobom kvantifikácie daňových únikov je výpočet daňovej medzery, ktorá predstavuje rozdiel medzi skutočne zaplatenou daňou a teoretickou daňou, ktorá by bola zaplatená, ak by všetci jednotlivci a podniky správne priznali svoje aktivity a transakcie v súlade s platnou legislatívou a jej zámermi. Daňová medzera je očistená o výsledky kontrolnej činnosti správcu dane. Daňová medzera má tieto hlavné zložky:

- a) nepriznaná daň (daňové úniky);
- b) daň zistená kontrolou alebo priznaná daň, ktorá nebola zaplatená. ¹⁴

Výpočet daňovej medzery je možné aplikovať na všetky dane, ktoré sú súčasťou daňovej sústavy. Efektívny výpočet daňovej medzery je v prípade dane z pridanej hodnoty (ďalej DPH), ktorá existuje vo všetkých štátoch Európskej únie a predstavuje najvyšší podiel na daňových príjmoch štátneho rozpočtu. Pri skúmaní rozsahu daňových únikov v Slovenskej republike sa zameriame práve na DPH, ktorá má nezastupiteľné miesto v procese naplňovania štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Príjem štátneho rozpočtu z titulu DPH na celkových príjmoch štátneho rozpočtu v roku 2022 predstavoval celkovo 8 584 936 mil. € (45 %) a v roku 2023 tento príjem predstavoval 9 649 064 mil. € (40 %). Napriek tomu, že príjem z DPH tvorí približne 2/3 daňových príjmov a takmer 1/2 rozpočtových príjmov štátneho rozpočtu, je DPH z pohľadu daňových únikov najväčším problémom. V žiadnej inej oblasti sa nepripúšťajú také veľké straty ako v oblasti DPH. Hlavným dôvodom tohto problému je podľa mnohých systém dane z pridanej hodnoty sám o sebe, predovšetkým podstata zdaňovania na každom stupni. ¹⁵ Rozpočtové (ekonomické) dôsledky uvedených konaní sa samozrejme vyskytujú aj pri iných daniach, ale sú v zanedbateľnom rozsahu v porovnaní s tými, ktoré sa objavujú pri DPH. Pri daňových únikoch na DPH z hľadiska správcu dane, môžeme všeobecne hovoriť o ich dvoch formách. O forme skrytej (latentnej), keď sa správca dane vôbec nedozvie o daňovom úniku a o forme odhalenej, keď správca dane na základe svojej činnosti zistil daňový únik a

¹²EVROPSKÁ KOMISE. *Všeobecná daňová politika*. [online]. 2024. [cit. 24. 9. septembra 2024]. Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/sheet/92/general-tax-policy>.

¹³ŠIMONOVÁ, J. *Daňové úniky v Slovenskej Republike možnosti ich eliminácie vybranými opatreniami*, s. 18.

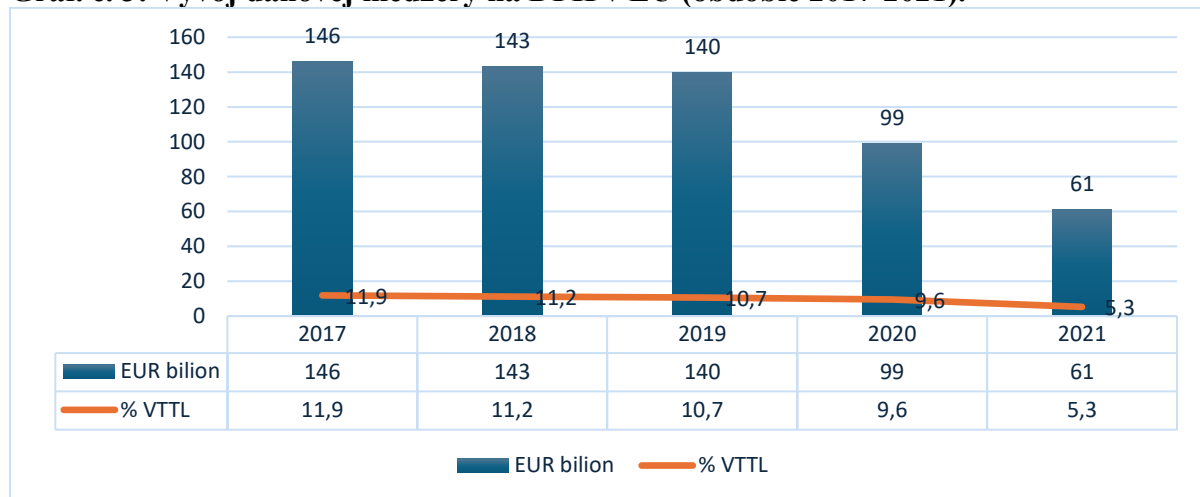
¹⁴MINISTERSTVO FIACIÍ SR – Inštitút finančnej politiky. *Odhad straty príjmov z dane z pridanej hodnoty*. [online]. 2024. [cit. 24. septembra 2024]. Dostupné na internete: https://www.skdp.sk/webnew/main.nsf/0/c02c2e40d2bbfbb1c12579cf003462/EA_DPH_uniky_FINAL%5B1%5D.pdf.

¹⁵JANOUSHKOVÁ, J. a S. SOBOTOVIČOVÁ. Daň z pridanej hodnoty a zvyšovanie daňového zaťaženia. In: *Teoretické a praktické aspekty verejných financií. Zborník a CD zo XVI. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie*.

následne prijíma rôzne právne opatrenie, aby vymohol daň, o ktorú bol skrátený štátny rozpočet Slovenskej republiky.

Dňa 24. októbra 2023 Európska Komisia zverejnila „*VAT Gap Report 2023*“¹⁶. Medzera v DPH sa týka rozdielu medzi očakávanými príjmami z DPH a skutočne vybranou sumou. Keďže DPH je dôležitým prispievateľom do rozpočtu EÚ, ako aj do národných rozpočtov, je dôležité získať odhad tejto medzery. Správa sa vzťahuje na obdobie 2017 – 2021 a bola vypracovaná tímom expertov z Centra pre sociálno-ekonomický výskum vo Varšave.

Graf. č. 3: Vývoj daňovej medzery na DPH v EU (obdobie 2017-2021).

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov z *European Commission, CASE, Poniatowski, G., Bonch-Osmolovskiy, M., Šmietanka, A., Sojka, A., VAT gap in the EU – Report 2023: Executive Summary*.

Z grafu č. 3 vyplýva, že medzera v DPH v EÚ v rokoch 2017 – 2021 prešla viacerými zmenami, pričom sa postupne znižovala vďaka opatreniam proti daňovým únikom a lepšej správe daní. Európska komisia ako najčastejšie príčiny vzniku a existencie únikov na DPH uvádza nielen nelegálne daňové úniky (samostatne sa zmieňuje o daňových podvodoch), insolventnosť a bankroty spoločností, zlú správu daní (tzv. maladministráciu), ale aj legálne daňové úniky (t. j. daňovú optimalizáciu). Medzera v súlade s DPH klesla o 1 % v roku 2020 a o 4,3 % v roku 2021 v porovnaní s priemerným poklesom o 0,6 % medzi rokmi 2017 a 2019. V roku 2021 medzera v súlade s DPH dosiahla 61 miliárd eur, čo v relatívnych číslach predstavuje 5,3 % z celkovej daňovej povinnosti z DPH, ktorá zachytáva príjem, ktorý by bol vybraný v prípade úplného dodržiavania pravidiel. V porovnaní s rokom 2020 sa medzera v súlade s DPH znížila o 39 miliárd eur alebo o 4,3 % VTTL.¹⁷

Celkovo sa medzera v súlade s DPH v roku 2021 zvýšila iba v dvoch členských štátoch EÚ, a to v Dánsku (+ 0,7 %) a vo Švédsku (+ 0,2 %). Najväčšie zníženie daňovej medzery na DPH bolo zaznamenané v Taliansku (-10,7 %), na Cypre (-9,2 %), v Poľsku (-7,8 %), Belgicku (-6,7 %) a Írsku (-6,0 %). Najmenšia medzera bola pozorovaná v Holandsku (0,2 %), Fínsku (0,4 %), Španielsku (0,8 %) a Estónsku (1,4 %). Na opačnom konci rebríčka sú Rumunsko (36,7 %), Malta (25,7 %), Grécko (17,8 %) a Litva (14,5 %). Nominálne najväčšie medzery boli odhadnuté pre Taliansko (14,6 miliardy eur), Francúzsko (9,5 miliardy eur) a Rumunsko (9,0 miliardy eur).¹⁸

¹⁶EUROPEAN COMMISSION, CASE, PONIATOWSKI, G., M. BONCH-OSMOLOVSKIY, A. ŠMIETANKA a A. SOJKA. *VAT gap in the EU – Report 2023: Executive Summary*.

¹⁷Tamže.

¹⁸Tamže.

Daňová medzera DPH v Slovenskej republike za rok 2021 bola podľa odhadu Európskej komisie na úrovni 10,6 %, čo v nominálnom vyjadrení predstavuje 871 miliónov eur. Medziročne sa znížila o 3,4 %. Vďaka tomu sa do štátneho rozpočtu dostalo o 270 miliónov eur viac. V tabuľke č. 2 je znázornený vývoj daňovej medzery na DPH v Slovenskej republike za obdobie 2013 – 2021. Pre lepšie pochopenie tabuľky č.2 si vysvetlíme pojmy resp. skratky nachádzajúce sa v tabuľke.

VTTL („VAT Total Tax Liability“) je teoretický koncept používaný pri výpočte daňovej medzery z DPH. Ide o odhadovanú sumu DPH, ktorú by mal štát získať, ak by všetky zdaniteľné osoby správne priznali a zaplatili DPH v súlade so zákonom. VTTL teda predstavuje potenciálnu daňovú povinnosť, ktorá by mala byť splnená za ideálnych podmienok, kde nedochádza k žiadnym daňovým únikom.¹⁹

VAT Revenue (v preklade „príjmy z DPH“) označuje skutočný objem finančných prostriedkov, ktoré štát získa z výberu DPH v určitom období. Ide o celkovú sumu DPH, ktorú daňové subjekty odvedú do štátneho rozpočtu na základe svojich zdaniteľných transakcií. **VAT Revenue** je teda reálne vybraná DPH, ktorá je dôležitým zdrojom príjmov pre financovanie verejných výdavkov a fungovanie štátu. Tento pojem sa často používa v kontexte porovnávania so **VTTL** na výpočet tzv. daňovej medzery, ktorá vyjadruje rozdiel medzi potenciálnym a skutočne vybraným objemom DPH.²⁰

VAT Gap (v preklade „daňová medzera v DPH“) je rozdiel medzi teoretickým objemom DPH, ktorý by mal byť vybratý na základe legislatívy (tzv. VTTL) a skutočne vybraným objemom DPH (VAT Revenue). **VAT Gap** teda predstavuje straty, ktoré vznikajú štátu v dôsledku nevybratia celej sumy DPH, ktorá by mala byť teoreticky vybratá, ak by všetky subjekty dodržiavali daňové predpisy.²¹

Tabuľka č. 2: Vývoj medzery na DPH v Slovenskej republike: VAT Revenue , VTTL, VAT Gap (EUR million), VAT Gap (%), obdobie 2013-2021.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VTTL	6,844	7,133	7,398	6,866	7,362	7,899	8,187	-	-
VAT Revenue	4,696	5,021	5,423	5,424	5,919	6,319	6,826	-	-
VAT GAP	2,147	2,112	1,975	1,443	1,443	1,579	1,361	1,141	871
VAT GAP %	31%	29.6%	26.7%	21.0%	19.6%	20.0%	16.6%	13,9%	10,6%

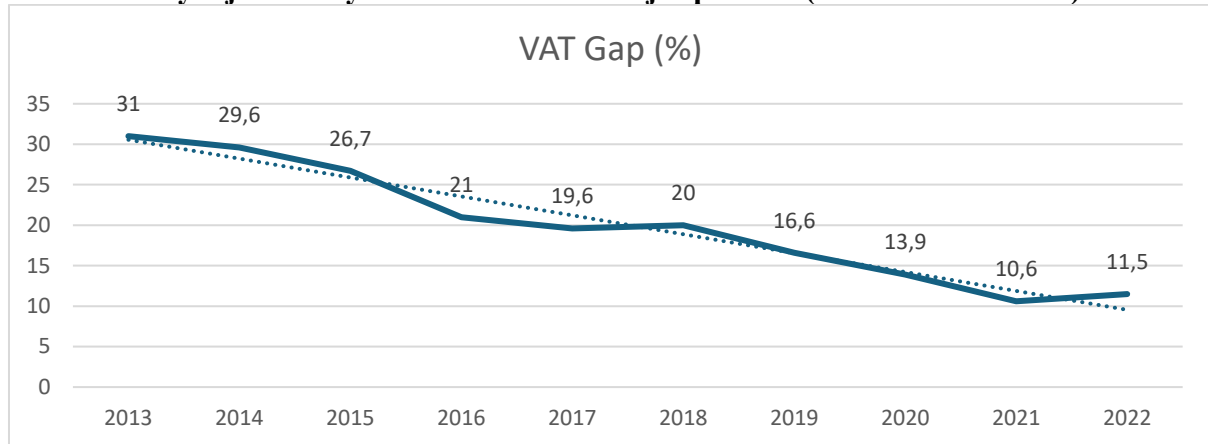
Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov zo *Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States. 2020 Final Report*.

¹⁹EUROPEAN COMMISSION. *Questions and Answers: VAT Gap*. [online]. 2024. [cit. 24. septembra 2024]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_6429.

²⁰Tamže.

²¹Tamže.

Graf. č. 4: Vývoj medzery na DPH v Slovenskej republike (obdobie 2013-2022).

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov zo *Study and Reports on the VAT Gap in the EU-28 Member States. 2020 Final Report*.

V roku 2013 dosahovala medzera na DPH v Slovenskej republike vysokú hodnotu, približne 31 %. Tento ukazovateľ naznačoval, že významná časť potenciálneho daňového výnosu nebola vybratá kvôli daňovým únikom. Po roku 2013 začala Slovenská republika zavádzať rôzne opatrenia na zlepšenie výberu DPH, napríklad zavedenie kontrolného výkazu DPH, registračných pokladníc a pod. Tieto opatrenia prispeli k zníženiu medzery DPH, ktorá sa postupne znižovala a v roku 2017 klesla pod 20 %. Pokles pokračoval aj v nasledujúcich rokoch a v roku 2021 daňová medzera DPH dosiahla 10,6 %. Následne v roku 2022 sme zaznamenali mierny nárast. Medzera DPH v Slovenskej republike medzi rokmi 2013 a 2022 zaznamenala výrazný pokles, čo svedčí o úspešných reformách a opatreniach zameraných na boj proti daňovým únikom. Napriek tomu je potreba ďalšieho zlepšovania a prijímania nových opatrení naďalej aktuálna, aby sa dosiahol čo najnižší možný rozdiel medzi potenciálnym a skutočne vybraným daňovým výnosom.

3. Opatrenia proti daňovým únikom DPH

Obrovské rozpočtové straty súvisiace najmä s únikmi DPH vedú k prijímaniu rôznych opatrení a nástrojov s cieľom predchádzať, resp. obmedziť daňové úniky v rámci formálnych prameňov práva. Existuje široká škála prostriedkov, ktorých buď hlavným, alebo sekundárnym cieľom je sledovať potlačanie tohto neprijateľného javu. Jednu skupinu predstavujú jednostranné nástroje prijaté jednotlivými štátmi nezávisle, pričom majú rôzny napr. daňovo-právny charakter. Z teoretického hľadiska ich možno ďalej rozdeliť na nástroje so všeobecným zameraním a tie, ktoré sú špecificky určené na boj proti daňovým únikom. Medzi všeobecné nástroje boja proti daňovým únikom patrí napr. procesný postup správcov daní ako vyhľadávacia činnosť, miestne zisťovanie, daňová kontrola a pod. Do tejto kategórie môžeme zaradiť aj ďalšie inštitúty, ktoré sú mimo kontrolných a overovacích postupov správcov daní, vrátane tých z iných právnych oblastí, ako sme spomenuli vyššie. Rovnako dôležité sú „špeciálne“ nástroje na boj proti daňovým únikom, ktoré sa zameriavajú na praktiky súvisiace s konkrétnou daňou. Medzi príklady takýchto opatrení patrí centrálna evidencia účtov, elektronická evidencia tržieb, registračné pokladne a podobne.

EÚ sa z legislatívneho hľadiska snaží značným spôsobom koordinovať boj proti páchaniu daňových podvodov. Európska komisia spravuje rôzne transeurópske informačné systémy, ktoré slúžia na výmenu informácií o DPH (tzv. VIES), elektronických formulároch a na rozšírenie siete EUROFISC. Tento systém urýchľuje výmenu informácií o podvodoch,

nielen v oblasti DPH, ale aj pri priamych daniach a zahŕňa aj modul pre daňové identifikačné číslo.

Keď Rada EÚ v roku 1967 prijala spoločný systém DPH prostredníctvom smerníc 67/227/EHS²² a 67/228/EHS²³, stanovila si cieľ vytvoriť **konečný systém DPH** pre obchodovanie medzi členskými štátmi, ktorý by fungoval podobne ako v rámci jedného členského štátu. Avšak politické a technické podmienky na takýto systém neboli pripravené, a preto sa pri zrušení daňových hraníc medzi členskými štátmi koncom roka 1992 zaviedla prechodná úprava v oblasti DPH. Smernica Rady 2006/112/ES²⁴, ktorá je v súčasnosti platná, predpokladá, že tieto prechodné pravidlá budú nahradené konečnou úpravou, ktorá bude založená na zdaňovaní tovaru alebo služieb v členskom štáte pôvodu. Prechodné pravidlá však platia už celé desaťročia, čo viedlo k vytvoreniu zložitého **prechodného systému DPH**, ktorý je náchylný na cezhraničné podvody v rámci EÚ. Tento systém má mnoho nedostatkov, čo spôsobuje, že DPH nie je úplne efektívna ani kompatibilná s požiadavkami skutočne jednotného trhu. Zraniteľnosť prechodného systému DPH bola identifikovaná až niekoľko rokov po jeho zavedení, čo viedlo k prijatiu viacerých legislatívnych (zlepšenie administratívnej spolupráce, skrátenie lehôt na podávanie súhrnných výkazov, sektorové prenesenie daňovej povinnosti) aj nelegislatívnych opatrení. Napriek tomu nedávne štúdie o výpadku príjmov z DPH naznačujú, že suma nevybranej DPH je stále obrovská. To poukazuje na naliehavú potrebu komplexnej reformy systému DPH smerom k definitívnemu systému, ktorý by uľahčil a zjednodušil cezhraničný obchod v rámci EÚ a zároveň zvýšil odolnosť systému voči podvodom.

V nadväznosti na Akčný plán v oblasti DPH z roku 2016 Európska komisia v októbri 2017 predložila návrh zmien smernice o DPH.²⁵ Tento návrh mal za cieľ vytvoriť nový a konečný systém DPH v rámci EÚ. Zmeny predstavili prvý legislatívny krok, ktorý prinášal základné prvky konečného systému obchodovania medzi podnikmi v EÚ. Týmito základnými prvkami sú: boj proti podvodom, jednotné kontaktné miesto, väčšia konzistentnosť a zníženie administratívnej záťaže.²⁶

Vzhľadom na skutočnosť, že implementácia konečného systému DPH zatiaľ nebola úspešná, na základe žiadosti niektorých členských štátov bola prijatá smernica 2018/2057/EÚ,²⁷ ktorá umožňuje realizovať opatrenia na boj proti podvodom, najmä karuselovým podvodom. Smernica o DPH členskými štátom umožňuje uplatniť **mechanizmus prenesenia daňovej povinnosti na kupujúceho (tzv. reverse-charge)** na dobrovoľnej báze pri domácich transakciách s určitými tovarmi a službami, ktoré sú náchylné na podvody. V režime prenosu daňovej povinnosti (výnimky zo všeobecného pravidla) je daňová

²²Smernica Rady 67/227/EHS z 11. apríla 1967 o harmonizácii právnych predpisov členských štátov týkajúcich sa dane z obratu.

²³Smernica Rady 67/228/EHS z 11. apríla 1967 o harmonizácii právnych predpisov členských štátov týkajúcich sa dane z obratu – štruktúra a spôsoby uplatnenia spoločného systému dane z pridanej hodnoty.

²⁴Smernica Rady 2006/112/ES z 28. novembra 2006 o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty.

²⁵Smernica Rady (EÚ) 2018/1910 zo 4. decembra 2018, ktorou sa mení smernica 2006/112/ES, pokiaľ ide o harmonizáciu a zjednodušenie určitých pravidiel v systéme dane z pridanej hodnoty pre zdaňovanie obchodu medzi členskými štátmi.

²⁶KPMG. Európska komisia predložila návrh významnej reformy DPH systému v EÚ. [online]. 2017. [cit. 24. septembra 2024]. Dostupné na internete: <https://www.danovky.sk/sk/europska-komisia-predlozila-navrh-vyznamnej-reformy-dph-systemu-v-eu>.

²⁷Smernica Rady (EÚ) 2018/2057 z 20. decembra 2018, ktorou sa mení smernica 2006/112/ES o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty, pokiaľ ide o dočasné uplatňovanie všeobecného mechanizmu prenesenia daňovej povinnosti v súvislosti s dodávaním tovaru a poskytovaním služieb presahujúcich určitú limitnú sumu.

povinnosť z dodania tovaru alebo služby v tuzemsku prenesená z dodávateľa tovaru alebo služby **na príjemcu plnenia**.

Tovary a služby, na ktoré je možné aplikovať tento režim, sú presne špecifikované v článku 199a smernice o DPH. Navyše, ak v členskom štáte nastane náhly podvod týkajúci sa DPH v iných sektoroch, ktoré nie sú uvedené v článku 199a, a ak sa preukáže, že ide o rozsiahly podvod, tento štát môže prostredníctvom mechanizmu rýchlej reakcie zaviesť mechanizmus prenesenia daňovej povinnosti, ak sú splnené podmienky stanovené v článku 199b smernice o DPH, a následne požiadať o schválenie tejto výnimky podľa článku 395 smernice o DPH.²⁸

Článok 199a bol do smernice o DPH zavedený v roku 2010 a jeho platnosť mala vypršať 30. júna 2015. Jeho uplatňovanie však bolo prvýkrát predĺžené do konca roku 2018. Článok 199b bol zavedený v roku 2013 a jeho platnosť mala skončiť v roku 2018. V roku 2018 došlo k predĺženiu platnosti oboch článkov až do 30. júna 2022. Následne do júla 2022 mali byť nahradené konečným systémom DPH, ktorý mal systematickejšim spôsobom riešiť daňové podvody. Cieľom opatrení uvedených v týchto článkoch je poskytnúť členským štátom rýchle riešenie problémov s podvodmi typu zmiznutý obchodník, keď predávajúci tovar nezaplatí daň a následne sa stratí. Najnovšia novela Smernice o DPH²⁹, predlžuje použitie voliteľného režimu prenesenia daňovej povinnosti **do 31. decembra 2026**. To okrem iného znamená, že konečného systému sa pred týmto dátumom pravdepodobne nedočkáme.

Musíme podotknúť, že aj keď sa implementovanie konečného systému DPH nateraz odkladá, mechanizmus prenesenia daňovej povinnosti je veľmi účinným a efektívnym nástrojom na boj proti podvodom v oblasti DPH. Vďaka zavedeniu mechanizmu prenesenia daňovej povinnosti sa podvody vo vymedzených sektoroch výrazne obmedzili alebo úplne zmizli.

Záver

Dane majú v porovnaní s ostatnými nedaňovými príjmami štátneho rozpočtu nezastupiteľný význam. Počas histórie sa nenašiel výnosnejší zdroj financovania štátnych (resp. verejných) potrieb ako dane alebo ich predchodcovia, ako boli domény, kontribúcie, akcízny a regály. Hoci v období centrálne plánovanej ekonomiky sa rôzne druhy odvodov stali kľúčovým príjmom pre štát, dane zostávajú najvýznamnejším zdrojom príjmov štátneho rozpočtu. DPH je podľa odporcov považovaná za prežitok a administratívnu záťaž pre daňový systém a aj pre podnikateľov. Kritici tvrdia, že ide o prostriedok pre špekulantov, ktorí sa obohacujú na úkor konečných spotrebiteľov. Aj keď majú v niektorých aspektoch pravdu, je dôležité si uvedomiť, že DPH v súčasnosti predstavuje v rámci EÚ typ dane s najväčším prínosom do štátneho rozpočtu krajín EÚ. Ak nenájdeme alternatívny zdroj príjmu pre verejné financie, nemôžeme uvažovať o úplnom zrušení tejto dane.

Analýzou vývoja daňovej medzery DPH v Slovenskej republike a následným pohľadom na daňovú medzeru DPH v európskom kontexte sme zistili, že práve v oblasti zdaňovania DPH dochádza k značným daňovým únikom. V kombinácii s obrovským významom DPH pri naplňaní štátneho rozpočtu je zrejmé, že práve oblasť zdaňovania DPH je

²⁸Smernica Rady 2006/112/ES z 28. novembra 2006 o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty.

²⁹Smernica Rady (EÚ) 2022/890 z 3. júna 2022, ktorou sa mení smernica 2006/112/ES, pokiaľ ide o predĺženie obdobia uplatňovania voliteľného mechanizmu prenesenia daňovej povinnosti v súvislosti s dodaním určitého tovaru a poskytovaním určitých služieb, ktoré sú náchylné na podvody, a mechanizmu rýchlej reakcie proti podvodom v oblasti DP.

zdrojom najvyššieho odlivu peňazí do tieňovej ekonomiky. Aj keď odhady Európskej komisie potvrdzujú, že vývoj daňovej medzery DPH má klesajúcu tendenciu, daňová medzera DPH na Slovensku za rok 2021 v nominálnom vyjadrení predstavovala 871 miliónov eur.

Daňové úniky v oblasti DPH spôsobujú vážne rozpočtové následky, ktoré ovplyvňujú celkové financovanie verejných výdavkov a stabilitu verejných financií. Negatívne následky, respektíve dopady daňových únikov, môžeme vidieť vo viacerých oblastiach. Prvým a azda najzávažnejším negatívnym následkom daňových únikov je znižovanie verejných príjmov – DPH je najvýznamnejším príjmom štátneho rozpočtu a daňové úniky spôsobujú výrazný pokles príjmov, ktoré by inak mohli byť použité na financovanie verejných služieb.

Ďalším negatívnym následkom je rast verejného dlhu – pokiaľ sú výpadky v príjmoch veľké a pretrvávajúce, je potrebné pokryť rozpočtový deficit zvýšením verejného dlhu, čo vedie k zvýšeniu úrokových nákladov. Negatívum vidíme aj v narušení spravodlivosti daňového systému – daňové úniky narúšajú rovnosť v daňovom systéme, pretože poctiví daňovní poplatníci musia niesť vyššiu záťaž, zatiaľ čo tí, ktorí sa vyhýbajú plateniu daní, využívajú výhody systému bez zodpovedajúceho príspevku do štátneho rozpočtu. V neposlednom rade výpadky príjmov spôsobené daňovými únikami môžu viesť k obmedzovaniu verejných investícií do infraštruktúry, inovácií a rozvoja, čo môže z dlhodobého hľadiska spomaliť ekonomický rast. Celkovo daňové úniky v oblasti DPH oslabujú schopnosť vlády efektívne riadiť verejné financie a plniť svoje úlohy, čo negatívne vplýva na celú ekonomiku a životnú úroveň obyvateľstva.

S ohľadom na vyššie uvedené skutočnosti je evidentné, že daňové úniky v oblasti DPH majú enormné dopady na rozpočty jednotlivých štátov a negatívne ovplyvňujú plnenie funkcií a úloh štátu. Aj z tohto dôvodu je potrebné neustále prijímať opatrenia na boj proti daňovým únikom, ktorých konečným výsledkom bude zníženie výpadku príjmov z DPH. Jedným z opatrení, ktoré sa nateraz odložilo, je definitívne zavedenie konečného systému DPH, ktoré posilní vnútorný trh, vytvorí lepšie podnikateľské podmienky pre cezhraničný obchod a v konečnom dôsledku zníži daňovú medzeru DPH.

Literatúra

BABČÁK, Vladimír. *Daňové právo na Slovensku*. Bratislava: EPOS, s. r. o., 2015. ISBN: 9788056200919.

BABČÁK, Vladimír. *Slovenské finančné právo*. I. diel. Vysokoškolské učebné texty. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 1994. ISBN:8070973366.

BABČÁK, Vladimír a kol. *Finančné právo na Slovensku*. Bratislava: EPOS, 2017. ISBN: 9788056201916.

BABČÁK, Vladimír a kol. *Daňové úniky, ich vznik a eliminácia*. Košice: Šafárik Press, 2020. ISBN: 9788081528767.

BUJŇÁKOVA, Mária a kol. *Dane a ich právna úprava v Slovenskej republike v kontexte daňovej politiky EÚ*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. 2015. ISBN: 978-80-8152-246-8.

EVROPSKÁ KOMISE. *Všeobecná daňová politika*. [online]. [cit. 24.septembra 2024]. Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/sk/sheet/92/general-tax-policy>.

EUROPEAN COMMISSION. CASE, Poniatowski, G., Bonch-Osmolovskiy, M., Śmietanka, A., Sojka, A., *VAT gap in the EU – Report 2023: Executive Summary*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2023.

Európska komisia predložila návrh významnej reformy DPH systému v EÚ, KPMG. [online]. 2017. [cit. 24. septembra 2024]. Dostupné na internete:

<https://www.danovky.sk/sk/europska-komisia-predlozila-navrh-vyznamnej-reformy-dph-systemu-v-eu>.

- GOMUŁOWICZ, Andrzej a Jerzy MAŁECKI. *Podatki i prawo podatkowe*. 4. vyd. Warszawa: LexisNexis, 2008. ISBN: 9788376207032.
- JANOUSKOVÁ, Jana a Šárka SOBOTOVIČOVÁ. Daň z pridanej hodnoty a zvyšovanie daňového zaťaženia. In: *Teoretické a praktické aspekty verejných financií*. Zborník a CD zo XVI. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie. 2011, Praha: VŠE v Praze, Fakulta financií a účetníctví. ISBN 978-80-245-1763-6.
- MINISTERSTVO FINANCIÍ SR – INŠTITÚT FINANČNEJ POLITIKY. *Odhad straty príjmov z dane z pridanej hodnoty*. [online]. 2024. [cit. 24. 9. 2024]. Dostupné na internete:
[https://www.skdp.sk/webnew/main.nsf/0/c02c2e40d2bbfbb1c12579cf003462a7/\\$FILE/E_A_DPH_uniky_FINAL%5B1%5D.pdf](https://www.skdp.sk/webnew/main.nsf/0/c02c2e40d2bbfbb1c12579cf003462a7/$FILE/E_A_DPH_uniky_FINAL%5B1%5D.pdf).
- POPOVIČ, Adrián a kol. *Iniciatívy EÚ pri predchádzaní daňovým únikom a daňovým podvodom a ich implementácia do vnútroštátneho právneho poriadku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018. ISBN 978-80-8152-633-6.
- SIDAK, Mykola, Mária DURAIČINSKÁ a kol. *Finančné právo I. vydanie*. Bratislava: C. H. Beck, 2012. ISBN: 978-80-89603-04-6.
- Smernica Rady 67/227/EHS z 11. apríla 1967 o harmonizácii právnych predpisov členských štátov týkajúcich sa dane z obratu.*
- Smernica Rady 67/228/EHS z 11. apríla 1967 o harmonizácii právnych predpisov členských štátov týkajúcich sa dane z obratu – štruktúra a spôsoby uplatnenia spoločného systému dane z pridanej hodnoty.*
- Smernica Rady 2006/112/ES z 28. novembra 2006 o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty.*
- Smernica Rady (EÚ) 2018/1910 zo 4. decembra 2018, ktorou sa mení smernica 2006/112/ES, pokiaľ ide o harmonizáciu a zjednodušenie určitých pravidiel v systéme dane z pridanej hodnoty pre zdaňovanie obchodu medzi členskými štátmi.*
- Smernica Rady (EÚ) 2018/2057 z 20. decembra 2018, ktorou sa mení smernica 2006/112/ES o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty, pokiaľ ide o dočasné uplatňovanie všeobecného mechanizmu prenesenia daňovej povinnosti v súvislosti s dodávaním tovaru a poskytovaním služieb presahujúcich určitú limitnú sumu.*
- Smernica Rady (EÚ) 2022/890 z 3. júna 2022, ktorou sa mení smernica 2006/112/ES, pokiaľ ide o predĺženie obdobia uplatňovania voliteľného mechanizmu prenesenia daňovej povinnosti v súvislosti s dodaním určitého tovaru a poskytovaním určitých služieb, ktoré sú náchylné na podvody, a mechanizmu rýchlej reakcie proti podvodom v oblasti DP.*
- STIERANKA, Jozef, Mária SABAYOVÁ a Jana ŠIMONOVÁ. *Daňové úniky a daňová kriminalita v SR*. Bratislava: EPOS, 2016. ISBN: 9788056201473.
- ŠIMONOVÁ, Jana. *Daňové úniky v Slovenskej Republike možnosti ich eliminácie vybranými opatreniami*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. ISBN: 9788081686030.
- Zákon č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov.*

Keywords: value added tax, state budget, tax gap

Summary

Compared to other non-tax revenues of the state budget, taxes hold undeniable significance. Throughout history, no more profitable source of financing state (or public) needs has been found than taxes or their predecessors, such as domains, contributions, excises, and royalties. Even though during the period of centrally planned economies, various types of levies became key sources of revenue for the state, taxes remain the most important revenue source for the state budget. According to its critics, VAT is considered outdated and an administrative burden on the tax system and businesses. Critics argue that it is a tool for speculators to enrich themselves at the expense of end consumers. While there is some truth to these arguments, it is important to recognize that VAT currently represents the type of tax with the greatest contribution to the state budget of EU countries. If we do not find an alternative source of revenue for public finances, we cannot consider the complete abolition of this tax.

An analysis of the VAT gap in Slovakia, followed by a look at the VAT gap in the European context, has shown that VAT is an area where significant tax evasion occurs. Combined with the enormous importance of VAT in filling the state budget, it is clear that VAT is the source of the largest outflow of money into the shadow economy. Even though the European Commission's estimates confirm that the VAT gap has a decreasing trend, the VAT gap in Slovakia in 2021 in nominal terms amounted to 871 million euros.

VAT tax evasion causes serious budgetary consequences that affect the overall financing of public expenditures and the stability of public finances. The negative consequences, or rather impacts, of tax evasion can be seen in several areas. The first and perhaps the most important consequence of tax evasion is the reduction in public revenues – VAT is the most significant revenue for the state budget, and tax evasion causes a considerable drop in revenues that could otherwise be used to finance public services. Another negative consequence is the increase in public debt – when revenue shortfalls are large and persistent, it becomes necessary to cover budget deficits by increasing public debt, leading to higher interest costs. A further downside is the violation of the fairness of the tax system – tax evasion undermines equity in the tax system, as honest taxpayers bear a heavier burden, while those who evade paying taxes enjoy the benefits of the system without making the corresponding contribution. Last but not least, revenue shortfalls caused by tax evasion may lead to the curtailment of public investments in infrastructure, innovation, and development, which could slow down economic growth in the long run.

Overall, VAT tax evasion weakens the government's ability to effectively manage public finances and fulfil its duties, which negatively impacts the entire economy and the population's standard of living. With regard to the above-mentioned facts, it is evident that VAT tax evasion has enormous impacts on the budgets of individual states. It threatens and negatively affects the performance of functions and tasks of the state. For this reason, it is essential to continuously implement measures to combat tax evasion with the ultimate goal of reducing the revenue shortfall from VAT. One such measure, which has been postponed for now, is the definitive introduction of a final VAT system, which will strengthen the internal market, create better business conditions for cross-border trade, and ultimately reduce the VAT gap.

*odborný asistent,
Katedra správneho práva
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Sklabinská 1
835 17 Bratislava
e-mail: jozef.gdovin@akademiapz.sk*

Recenzent: pplk. doc. Ing. Mária Sabayová, PhD